

KULTŪRA

MENAS ✨ LITERATŪRA ✨ MOKSLAS

Šviesos laikas

Ir vėl manęs neapleidžia apgaulingas (taip, dabar žinau, kad jis toks!) pojūtis, kad atėjus atostogų metui didelę laiko dalį skirsiu skaitymui. Skaitysiu daug, godžiai, be saiko. Viską. *Fantasy*, mokslinę fantastiką, anglų ir amerikiečių noveles iš senos „Vagos“ serijos, Agathą Christie ir Tess Gerritsen, pasakas ir teismo medicinos vadovėlius, kačių auginimo vadovą ir Emily Dickinson eilėraščius, „Antikvaro pasakojimus apie vaiduoklius“ ir Tuvės Janson muminukų istorijas.

Tas senų, skaitytų knygų rijimo jausmas toks keistas – lyg norėtum grįžti į praėjusį laiką, patirti tai, kas jau patirta, prisiminti tai, kas ir atmintyje jau pasikeitę. Ir norėtumei užmiršti tai, kas yra *dabar* – save, aplinką, pasaulyje vykstančius dalykus ir tai, kad laikas negrįžtamai pakeitė viską. Skaitymas galbūt padėtų užmiršti ir kasdienybę, Tikrovę, kuris nei iš šio, nei iš to plūstelėjo į mano ramų gyvenimą ir viską sujaukė. Ilgiesi to, ko nesupranti ir kuo abejoji, fantastiniai pasauliai atrodo esą realūs, o realybė – šiurpi, kartais ją sapnuoju kaip košmarą.

Užtat skaitymas – ypač naujų, garsių, apkalbamų ir peršamų *būtinai perskaityti* knygų – nebėra panacėja, gelbstinti nuo egzistencinio nuobodulio. Iš jo gelbsti paprasčiausi dalykai – bokalas alaus su draugais, darbas gėlyne, pasivaikščiojimas miške, sekmadienio šv. Mišios; jų metu į ausį visuomet įkrinta išmintingas Evangelijos žodis, kurį gali apmąstyti maklinėdamas su šuni mi parke ir džiaugsmingai nustebdamas – va, žvynabudė prie tako! Tai grožis!..

Žinoma, knygas vis tiek reikia skaityti. Kol dar mokame, kol dar neiškvaišome nuo technologijų, kurios, mūsų nuomone, visur turi mums pagelbėti, išvaduodamos nuo darbų – o gal ir mąstymo – rutinos. Taip, mąstymas yra rutina. Nori nenori – mąstyk kasdien ir apie viską. O kad turėtum apie ką – skaityk. Nėra nieko svarbesnio, kaip perskaityti knygas joms skirtu laiku; pritarčiau minčiai, kad kiekvienai knygai – savas laikas, ir jeigu savo laiku neperskaitei, tarkim, Flauberto ar Mopassano, tai vėliau jų ir nebereikės. Arba pasakų. Jeigu neskaitei jų vaikystėje, tai vargu ar jos padarys išpūdį suaugusiam.

Ir man vis dėlto patinka tas apgaulingas pojūtis – o, turiu laiko, tai dabar kad pulsiu skaityt!.. Tas pojūtis šviesus, šiltas, jame gimsta, sklaidžiasi ir švyti nuostabios tolimos erdvės, pilnos juoko ir liūdesio, kažko gilaus ir tikro. Ir labai gali būti, kad beskaitant kažkas dar tave išties, kad kokia nors detalė, mintis, personažas sukrės, privers patikėti, kad jis – toks pat tikras kaip tu...

Renata Šerelytė

Antano Sutkaus nuotraukos fragmentas

*Ir kaip galėjau užmiršti
vardus medžių, kuriuos tu sodinai
auginai ir man palikai –
Dabar, kai pro juos einu,
kiekvieno medžio lapus liečiu
ir bandau jų vardus atsiminti –
Tik eglė viena, savo dygia šaka
užkabina mane praeinančią
ir neleidžia savo vardo užmiršti.*

Liūnė Sutema

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fon-
das 2025 m. suteikė
18 000 Eur paremti
projektą: *DRAUGAS*
laikraščio diasporos
žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Šviesos laikas • 2-as psl. Lietuva prieš mirtiną pavojų. Prezidento Antano Smetonos prisiminimai • 4-as psl. Astrida Petraitytė. Vasaros parodos pamaryje • 6-as psl. Algis Vaškevičius. Šimtas metų pirmajam lėktuvo ANBO skrydžiui • 7-as psl. Hall Sirowitz. Eilėraščiai. Vertė Julius Keleras • 8-as psl. Prezidento Antano Smetonos atsiminimai (tęsinys). Parengė Leonas Peleckis-Kaktavičius

Gražios vasaros! Pasimatysime rugsėjo 6-ąją!

IŠ PRAEITIES

Antanas Smetona (pirmoje eilėje centre) su Lietuvos Prezidentui Priimti Komiteto nariais New Yorke 1941 m. Pirmoje eilėje trečia iš dešinės – Sofija Smetonienė. Paskutinėje eilėje pirmas iš dešinės – poetas Juozas Tysliava, antras iš kairės – poetas, kritikas Kleopas Jurgelionis

Lietuva prieš mirtiną pavojų

Prezidento Antano Smetonos atsiminimai

Šie atsiminimai Šiaulius pasiekė rašant monografiją apie Vytautą Alantą. Jūs rašytojo archyve rado kūrėjo našlę Ireną. Atspausdinti „Margutyje“ (JAV) 1954 m. rugsėjyje (nr. 9), tai rašytojo ranka pažymėta iškarpa iš višiuomenės, kultūros ir politikos žurnalo, Amerikos lietuvių leisto 1928–1965 m. Čikagoje, viršuje.

Kaip valstybės laikraščio „Lietuvos aidas“ vyriausiasis redaktorius, V. Alantas beveik kasdien susitikdavo su Lietuvos Respublikos Prezidentu. Valstybės vadovo likimui ir jo vardo įamžinimui nebuvo abejingas ir išeivijoje. Pavyzdžiui, Čikagos Marijos aukštesniosios mokyklos salėje 1974 m. spalio 6 d. minint A. Smetonos 100-ąsias gimimo metines, programos pagrindinis akcentas buvo V. Alanto paskaita.

Čia perspausdinami A. Smetonos atsiminimai užrašyti paties Prezidento ranka 1940 m. liepos 1–25 d. Šveicarijoje, tik ką atvykus iš Lietuvos. Juose – Lietuva prieš mirtiną pavojų, betarpiškas liudijimas, kokios buvo paskutinės Lietuvos nepriklausomybės valandos.

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Jau prie generolo Černiaus, kaip ministro pirmininko, Gynimo Taryba svarstė klausimą, kas daryti, jei ateitų rimtas pavojus Lietuvos laisvei. Taryba visa pasisakė, jog tuomet reiktų visomis priemonėmis, taigi ir ginklu, pasipriešinti, nors ir nebūtų vilties laimėti. Tegu užpuolikas, ji samprotavo, smarkiai nuniokotų mūsų kraštą, jam ginantis, nekaip nesiginant, tačiau tas įvykis paliktų atsimušęs lietuvių sąmonėje, jog tauta, kiek įmanydama, gynė savo garbę. Vadinas, gynimasis svertų ir ateičiai. Ta prasme viešai pasisakydavo juk mūsų vada, kariai ir ne kariai, kalbėdami į kariuomenę, organizacijas ir višiuomenę. Ginklu susidūrus su užpuoliku, krašto vadovybė, Tarybos manymu, turėtų saugotis, kad nepakliūtų į jo rankas. Be to, reiktų paslėpti aukso ir valiutos atsargą. Tam tikslui buvo ketinama pakeisti ir Lietuvos Banko statutą.

Ministru pirmininku tapus A. Merkiui, tas klausimas vėl iškilo Gynybos Taryboje ir Ministrų Taryboje. Jis taip pat buvo sprendžiamas, kaip ir prie generolo Černiaus: gera valia niekam neužleisti Lietuvos suverenumo ir ginklu smurtui priešintis.

Tačiau nė ministrų pirmininkų, nė kariuomenės vadų nebuvo patiekta plano, kaip gintis; nebuvo tam paruoštas ir valstybės aparatas, nors aš, kaip Respublikos Prezidentas, dažnai juos dėl to akindavau. Kodėl nebuvo? Visokie einamieji reikalai, labai ir nelabai svarbūs, nustelbdavo šį pagrindinį valstybės dalyką. Jis tada vis būdavo atidėliojamas rytdienai, nes vis rodydavosi, jog dar suspėsime.

Klausimą priešintis ar nesipriešinti svetimai invazijai, paskutiniu metu, sako, ėmusios svarstyti kavinės ir restoranai – svarstyti savotiškai, būtent: po katrais geriau patekti? Po vokiečiais ar po rusais? Kai stiprios savos propagandos nebuvo, kai mūsų politi-

nės srovės per daug ėmė savivaliauti, tai lengva buvo pasiduoti svetimai propagandai. Atsiminkime: vieningos valdžios idėja buvo sužalota srovių konsolidacijos, kitų vadinamos koalicija.

Kas toliau? Buvo daug simptomų, jog Sovietų Sąjunga ruošiasi didžiam smurtui prieš Lietuvą. Sujudo subjuro, kaip niekuomet, požemio komunistų spauda prieš mūsų vyriausybę, ypač prieš ministrą pirmininką Merkį ir vidaus reikalų ministrą Skučą, pranašaudama greitą fašistinės „smetoninės valdžios“ galą ir laimingą Lietuvos įsijungimą Sovietų Sąjungon. Šit ir TASS'o telegramų agentūra paskelbė nebūtų dalykų, jog mūsų vyriausybės organai landžioja ir ardą raudonosios armijos įgulas. Kas daryti? Pasiųsti Maskvon užsienio reikalų ministrą Urbšį, kad patirtų, iš kur tokie neteisingi kaltinimai? Va, atvyko Kaunan ir įgaliotasis ministras Natkevičius, ir atvykęs nušvietė staigią Sovietų ūpo atmainą Lietuvai. Pirmą jis buvo draugingas, o nuo ar ne gegužės 10 d. ūmai virtęs priešingas. Ar ne geriau, sako, būtų pas Molotovą nuvykus ministrui pirmininkui Merkiui, o ne ministrui Urbšiui. Molotovas viename pasikalbėjime rūščiai išsizėdęs, jog tai, kas Lietuvoje darąsi, liečią daugiau vidaus, nekaip užsienio reikalus. Ministrų Taryba nutarė pasiųsti Maskvon vis dėlto ministrą Urbšį, juk Lietuvos vidus yra, kaip ir sutartyje numatyta, mūsų vyriausybės žinioje. Ministras Urbšys teiraujasi pas Pozdniakovą, ar jo atvykimas Maskvoje būtų pageidaujamas. Teiraujasi, bet atsakymo negauna. Grįžus Natkevičiui savo postan, gauta žinia iš Maskvos, jog Molotovas norįs matyti ministrą pirmininką Merkį ir su juo kalbėti. Merkys pasiskubino važiuoti. Iš Maskvos jis praneša, jog gerai būtų, kad Prezidentas parašytų lojalumo laišką Kalininui (mūsiškai būtų – Sovietų Prezidentui). Paabejojau, ar verta tokį žygį daryti. Bet ministro pirmininko pavaduotojas Bizauskas, ministras Urbšys, ministras Musteikis ir, jei neklystu, ministras Skučas įrodinėjo, jog toks laiškas būtų naudingas. Sutikau. Laiško turinys maždaug toks: Lietuvos santykiai su Sovietais visą laiką buvo labai geri ir draugingi. Lietuva laikėsi, laikosi ir laikysis visų sutarčių, su jais sudarytų, ir nesitars su jokia trečia valstybe, priešinga Sovietams. Šis laiškas buvo įduotas ministrui Urbšiui, kuris ministro pirmininko Merkio prašomas važiuo Maskvon. Pirmininkas, mat, norėjo greitai patirti, kas darosi Lietuvoje ir kas vyriausybės paruošta prieš prasimanytus Molotovo jai kaltinimus.

Birželio mėn. 12 d. apie 15.30 val. grįžo iš Maskvos ministras pirmininkas ir atvyko Prezidentūron tarp 16–17 val. Grįžo labai nuvargintas, nukamuotas. Netrukus atėjo ir ministras Skučas. Trumpai drūtai papasakojo pirmininkas apie savo nemaloniausią vizitą pas Molotovą.

Apie 19 val. vakare atvyko manęs pasveikinti (mano vardadienio išvakarėse) Šaulių ir Skautų sąjungos. O apie 20 val. teko važiuoti teatran, kai jaunlietuviai mano garbei turėjo paruošę koncertą. Be

manęs teatre buvo ir keli ministrai su ministru pirmininku ir valstybės kontrolierius Šakenis. Nebuvo linksma, nes Lietuvos sielvartas graužė visus.

Tik sugrįžus iš teatro, apie 22 val. Prezidentūroje susirinko Ministrų Taryba ir karo vadovybė (generolas Vitkauskas ir generolas Pundzevičius) išklausti ministro pirmininko pranešimo. Pranešta maždaug šitaip: Molotovas kaltina Lietuvos vyriausybę, jog per savo organus provokuojanti raudonosios armijos karius, klastingai juos viliojanti į užkampius, kankinimais kvočianti, norėdama iš jų išgauti armijos paslapčių. Tai rodą Butajevą, Šaudinco ir dar kurio ten kareivio pasisakymai. Lietuvos vyriausybė tai žinanti labai gerai, tik nenorinti prisipažinti kalta. Įkarštyje Molotovas apsimetęs nustebusiu, kad lig šiol vidaus reikalų ministras generolas Skučas ir saugumo departamento direktorius Povilaitis tebesą savo vietose. Juk abu esą tiek nusikaltę, kad jau seniai vertėjo juodu atiduoti teismui ir nubausti. Molotovo kalba buvusi labai nekultūringa. Žvėriškai žiauri. Kalbėdamas svaides visokius grasinimus Lietuvai. Sovietai, girdi, darą lietuvišką, o Lietuva antisovietiską politiką. Ji neparodžiusi jokio džiaugsmo, jokios padėkos už Vilniaus grąžinimą. Sovietams kariaujant su Suomija, lietuviai, ypatingai jų spauda, reiškę simpatijas suomiams. Generolas Raštikis buvęs vienintelis aukštasis pareigūnas, kuris nuoširdžiai palankus Sovietams, bet dėl to palankumo šis esąs paleistas iš kariuomenės vado pareigų atsargon. Pirmininkas Merkys kelis kartus buvęs Molotovo kviečiamas pas save, buvo baramas ir koneveikiamas, tačiau negavęs iš jo jokių suformuotų reikalavimų Lietuvai.

Kaip pasielgti Respublikos Prezidentui, kai ministras pirmininkas Merkys, generolas Raštikis, kandidatas į ministro pirmininko pareigas, ir esamasis kariuomenės vadas generolas Vitkauskas visais reikalavimais nusileidžia Maskvos smurtui? Skirti jų vieton naujus? Nebėra laiko, nes tuojau reikia duoti atsakymą į jų ultimatumą. Ir ką skirti? Iš ko pasirinkti? Taip esant Prezidentui teko ryžtis: vis dėlto laikytis savo skirtingos nuomonės. Jis pavedė generolui Raštikiui sudaryti naują vyriausybę ir pareiškė kitų dviejų Maskvos reikalavimų svarstyme nebedalyvausią, nors posėdyje pasiliksiąs, kaip jam Konstitucija leidžia, ir arba atsistatydinsiąs, arba pavesiąs savo pareigas laikinai eiti ministrui pirmininkui. Toks jo nusistatymas turįs būti įrašytas posėdžio protokolon. Visi posėdžio dalyviai pasisakė už tai, kad Prezidentas neatsistatydintų, o tik kurį laiką atostogų paimtų. Prezidento atostogomis, rodės, buvo labai patenkinti ministrai Bizauskas ir Audėnas.

Šia proga ne pro šalį būtų mažas ekskursas. Krikščionių demokratų tarpe būta žmonių, kaip tekdavo nugirsti, kurie laikę tautininkus pavojingesniais už bolševikus. Kai, paleidžiant generolo Černiaus ir darant p. Merkio Tarybą, į finansų ministrus buvo kalbinamas prof. Jurgutis, profesorius išsizėdė: Merkys neturi gero vardo, dėl to neitų jo Tarybon, nes ji išsilaikytų tik vieną kitą savaitę. Ją nuverstų liaudininkų, krikščionių demokratų ir bolševikų (komunistų) opozicija. Panašiai tuomet pasisakė ir kariuomenės vadas generolas Raštikis. Jo nuomone (Prezidentui pasakyta), Ministrų Tarybon reikią būtinai įsileisti liaudininkus ir krikščionis demokratų, nes, jų neįsileidus, dargi krikščionys demokratai nevengtų talkos su komunistais prieš vyriausybę. Ar taip tikrai būtų buvę, – nesiimu spręsti. Viena buvo žinoma – Tautininkų Sąjungos šefas, Respublikos Prezidentas, buvo labai nemėgstamas krikščionių demokratų. Taigi dabar, išėjus jam atostogų, galbūt švytėjo Ašiai viltis, kad jos politinė linija ims viršų vyriausybėje.

Kodėl Prezidentas ryžosi pasišalinti, bus dar plačiau paaiškinta. Dabar apie tai, kaip buvo diskutuojamas atsakymas Maskvos ultimatumui. Maža laiko, reikėjo skubėti, nes jau tarp 5–6 valandos. Kariuomenės vadas generolas Vitkauskas karščiavosi, nes jam, esą, tarp 8–9 val. reikia įspėti generalinį štabą, kad kariuomenės dalys neimtų automatiškai veikti, priešintis. Nebeatsimenu gerai, kuris ministras (rodos, apsaugos, generolas Musteikis) siūlė maždaug šitokią atsakymą: Lietuvos vyriausybė protestuoja prieš Sovietų reikalavimus, kaip visai nesuderinamus su sutartimis, bet, nematyndama kitos išeities, jiems nusileidžia. Sutikimo šalininkai, pabūgę tokio staus teksto, siūlė išbraukti protestą. Tuomet

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

kitas kas pasiūlė daug švelnesnę formą: nors Sovietų reikalavimai priešingi sutarčiai, Lietuvos vyriausybė tačiau, neturėdama kitos išeities, su jais sutinka. Ar šitoks, ar kitoks atsakymas pasiūstas Maskvai, – kas žino? *

Prezidentas, ministras pirmininkas Merkys, kai kurie ministrai tarėsi su generolu Raštikiu, kaip naujuoju ministru pirmininku, dėl naujos, ketinamos Ministrų Tarybos, narių. Dar pasikalbėjus apie susidariusią būklę, Prezidentas pasirašė aktą esamam ministrui pirmininkui paleisti ir naujam paskirti. Apie 12 valandą ** atėjo žinia, jog Maskva nesutinkanti, kad generolas Raštikis būtų ministru pirmininku. *Calų kauval djabli wzieli!* – pasakytų lenkas. Visos optimistų viltys sugriuvo. Labiausiai buvo nemaloniai nustebintas ministras Bizauskas, tikėjęsis Maskvos reikalavimų sušvelninimo.

Teko eiti toliau. Katras imsis laikinai eiti Prezidento pareigas: Merkys ar generolas Raštikis? Šiai nemaloniai naštai kantriai spyrėsi vienas ir antras, teisindamiesi neturį Maskvos pasitikėjimo. Generolas Raštikis, be to, argumentavo – bolševikai manysią jį esant vokiškos orientacijos, kaip išėjusį aukštąją Vokietijos karinę mokyklą. Agi va ir dabar Maskva užprotstavusi prieš jo kandidatūrą ministru pirmininku. Tada Prezidentas įsikišo judviejų ginčan ir išaiškino, jog bet katras gali eiti Prezidento pareigas, nes ministras pirmininkas šiuo atsitikimu, senasis ar naujasis, reikalingas, kaip Konstitucijos numatyta, vien mūsų Respublikos Prezidento pasitikėjimo. Generolas Raštikis nepasidavė. Prezidentą pavaduoti teko Merkiui. Jam ir buvo įteiktas įgaliojimas raštu.

Gerai ar negerai padarė Prezidentas, nesutikęs su Maskvos reikalavimais? Atsiminkime, jis yra prisiėkęs saugoti Lietuvos suverenumą. Jei sutiktų vis tiek kuriomis sąlygomis ar aplinkybėmis jį kam perleisti, tai būtų lygu savo krašto išdavimui, savo asmenybės sunaikinimui ir negarbės užtraukimui savo tautai. Palikęs savo pareigose, savųjų raginamas, jis būtų galėjęs daugiau nei kitas kas pakenkti ir nusidėti Lietuvai. Turėdami jį savo valioje, Maskvos valdovai būtų nukamuotą galėję panaudoti visokiems smurtams. Žinant bolševikų moralę ar ne moralę, lengva įsivaizduoti, kaip jie būtų elgėsi. Visam pasauliui yra žinoma, kaip Maskvos valdovai geba priversti savo nekaltus žmones, dargi aukštai pastatytus ištikimoms pareigoms, kad viešai pasisakytų esą nuo pradžios ligi galo kalti. Prezidentas, kaip atsimename, parašė laišką, įkalbėtas ministro pirmininko ir kitų ministrų, Kalininui, – laišką, kur buvo pareikštas visiškas lojalumas Sovietams. Ir šit po tokio laiško brutalus, ciniškas jų ultimatus mūsų vyriausybei, reikalaujās iš jos atsižadėti Lietuvos nepriklausomybės! Jūs, Lietuva, reiškiate ištikimumą sutarčiai su mumis, o mes jums atsakome: nusispjaut ant sutarties ir jūsų ištikimumo. Argi po to neaišku, kad bolševikai, nebepripažindami Lietuvos suverenumo, nebepripažino ir jos Prezidento. Taigi jo pasišalinimas buvo būtinas, jo pasišalinimas buvo mažas protestas Maskvos smurtui, toks, koks buvo galimas susidariusiomis aplinkybėmis. Su šitokia argumentacija sutiko visi, dargi tie, kurie nusileido sovietų reikalavimams.

Vienas kitas gali manyti, jog Prezidentas vis dėlto norėdamas galėjo įsakyti kariuomenės vadui priešintis ginklu Sovietų įguloms. Argi jis ne veltui yra Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas. Taip teisiškai, bet kitaip praktiškai. Prezidento įsakymas turi būti gynimo metu pasirašytas min. pirmininko. Pasisakę nesipriešinti, nė Merkys, nė generolas Raštikis nebūtų davę savo parašų. Žinoma, dar būtų galima paskirti ministru pirmininku generolą Musteikį, pasisakiusį už pasipriešinimą, ir iš jo gauti parašą įsakymui. Tada reikia ir naują kariuomenės vadą turėti, generolus Vitkauskas negi būtų ėjęs prieš savo ištartą nuomonę. Tokiems pakeitimams, jeigu ir būtų buvę įmanomi, kaip aukščiau minėta, nebebuvo laiko. Tai reikėjo anksčiau daryti, ne valandomis, o dienomis skaičiuojant. Ar kariuomenė kalbamajam pasipriešinimui buvo ruošiama, buvo paruošta? Tuo klausimu būdavo kalbama, bet nebaigiama kalbėti. Ministras pirmininkas Merkys ir kariuomenės vadas šiaip ir taip manydavo: gal teks, o gal neteks ginklu pasirodyti. Klausiami abejodavo, ar būtų galima įvykdyti pasipriešinimą, kai raudonosios armijos tan-

kai ir aviacija visai arti Kauno. Gal tik vieną mūsų diviziją galima būtų, esą, paruošti žygiui Žemaičių plentu, Raseinių linkui. Su taja divizija trauktųsi vyriausybė ir, kiek galėtų, valdininkai.

O kaip Kauno įgula pereitų Nemuną ir Nerį, jei raudonųjų tankai ir aviacija pastotų tiltus ir juos apspistų, to nemokėdavo dorai paaiškinti. Kaip vyriausybė suspėtų trauktis? Tai, sako, gal aeroplanais išskristų. Iš viso darėsi įspūdis, kad mūsų kariuomenė nebuvo paruošta pasipriešinimui. Jam nebuvo palanki ir vadinamoji **Ašis**, kaip jau teko įsitikinti. Jos įtaka buvo juntama ne tik Ministrų Taryboje, bet ir kariuomenėje, ypač jos aukštojoje vadovybėje. Galiausiai ir Vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, Prezidento, autoritetas buvo Ašies nuolat žeminamas kariuomenėje ir visuomenėje. Tai, žinoma, buvo didelė žala ginklo galios pajėgumui. Kariuomenės vadovybės darbai nesiderino su žodžiais. Dar tebebūdamas kariuomenės vadu, generolas Raštikis šią žiemą deklamavo paskutine kalba šauliams, jog neatiduosime priešams nė vienos pėdos savo žemės, o savo straipsniu „Karde“, jau įteikęs atsistatydinimo raportą, rekomendavo kariuomenei ir vyriausybei (nė iš šio, nė iš to) laikytis nuoširdžiausiai su Sovietais, kai tie, įvedę Lietuvon savo įgulas, klastingai, kaip mes kiti jutome, ruošėsi duoti jai smūgį. Ir kai dabar jie pareikalavo iš mūsų ne vieno, ne kelių pėdų, bet visos žemės, tai generolas Raštikis lakoniškai ir drąsiai tarė: „Sutikti su visais Maskvos reikalavimais!“ Jis vadovavo kariuomenei penkerius metus, tai jo auklėjimo įtaka ten negalėjo palikti be pėdsakų.

Taigi, rodos, rizikinga būtų buvę Prezidentui duoti kariuomenei įsakymą priešintis. Jeigu jis nebūtų buvęs įvykdytas, tai būtų nemažas smūgis visam kraštui. Ruošti kariuomenę pasipriešinimui reikia ne paskutinę valandą, o daug anksčiau, visą laiką ruošti, lygiuojantis į vyriausiąją krašto vadovybę, o ne vien į kariuomenės vadą.

Vertas yra generolas **Skučas**, kad apie jį skyrium pakalbėtume. Kai Ministrų Taryba buvo nusistačiusi dėl Maskvos reikalavimų, Prezidentas jį išsikvietė ir trumpai išdėjo visą bylą, taip skaudžiai jį palietusią. Supratęs, kaip ir kas atsitiko, baisiai nustebo. Akys jam kiek pasruvo ašaromis.

Patylėjęs kiek pasakė: „Naktis nemiegodavau, kad kiti, mano bendradarbiai, galėtų miegoti, o dabar mane išdavė. Gal taip reikėjo?“ Iš kito kambario atėjo ministras pirmininkas Merkys ir ėmė aiškinti, guosdamas generolą Skučą. Esą, mūsų prokuroras jį kaltinsiąs, mūsų teismas teisiąs, tai nesą ko nusiiminti. Generolas: „Žinai... Neturiu jokių iliuzijų. Minios teismas kaltins, minia teis, kaip Maskva norės“. Tuos žodžius girdėjo ministras Musteikis ir generolas Raštikis, kuris paskum irgi buvo atėjęs. Išėjus kitiems, Prezidentas patarė generolui Skučui nieko nelaukiant bėgti iš Lietuvos su šeima. Truputį pagalvojęs jis pasakė: „Nebėgsiu. Išbėgus man, kiti turės atsakyti. Aš ir Povilaičiui pasakiau, kad nebėgtų. Kaip bus, taip bus, – palieku“. Prezidentas: „Kitų neišgelbėsi. Būsi bergždžia auka“.

Kelionės ruoša. Į kur? Kai dar anksti rytą buvo linkstama priešintis Maskvai, Prezidento kelionės linkmė buvo nurodyta į Smalininkus. Į ten buvau sakęs ir savo žmonai skubintis iš Užugirio Kiemo. Dabar, virtus kitaip, pirmininkas Merkys ir apsaugos ministras Musteikis tarė sukti į Marijampolę. Mat ten mūsų kariuomenės įgula, 9 pulkas, ten geriau stoti ir nakvoti, iš ten stebėti, kas bus toliau. Ir iš viso, matė pirmininkas Merkys, nesą ko skubintis Prezidentui. Kol bolševikai čia susidarysį, tai dar nemažai laiko praeis. Ar ne geriau būtų kelionę į vakarą atidėti?

Man toks noras delsti nepatiko, dėl to raginau parūpinti pasus kam reikia ir svetimos valiutos. Trumpu laiku buvo sunku visa, kas reikia, atlikti. Pirmininko buvo įsakyta p. Žilinskiui susirūpinti pasais. Pasirodė ne taip lengvas reikalas: vieniems trūko fotografijų, kitiems reikėjo įveikti įvairius formalumus.

Taigi, nei šoferis, nei saugumo žmonės, nei karininkai, lydėjusieji Prezidentą (pulkininkas Žukaitis, majoras Jasiūnas, leitenantas Mikoliūnas) nespėjo gauti pasų, vyksta be jų. Jų niekas ir neruošė. Vokiečių pasiuntinybė Prezidentui, kaip ir kitiems, vizavo tik paprastą diplomatinį pasą. Dėl svetimos valiutos irgi nesklandumai. Kai tekdavo seniau kalbėti apie Prezidento išvykimą pavojaus metu, pirmininkas Merkys sutikdavo, jog reikalinga didesnė suma. Juk reikės užsienyje rūpintis pabėgusiais valdininkais ir aukštais pareigūnais, kurių, be abejo, bus, teks ir šiaip Prezidentui daug veikti, spiesti reikalingus žmones politikos darbui. Visam tam reikia lėšų. Jau gerokai popiet, o valiutos kaip nėra, taip nėra. Pirmininkas tikina, jog tuojau būsianti.

Prezidentūroje suirutė, skubotai renka, krauna daiktus kelionei, žmonės, sielvarto varginami, bėgioja, slankioja šen ir ten. Ministras pirmininkas Merkys visai susimąstęs ir sukiužęs vaikščioja po kambarį ir kažin ką galvoja. Pakalba kiek su kuo telefonu, pasisuka ir kalbina mane, kad nebevažiuočiau iš Lietuvos. Be manęs būsią čia labai sunku. Maldaujančiu balsu man sako: „Nevažiuk. Palikus bus geriau“. Labai nustebau tokia staigia atmaina, atpasakojau savo argumentaciją už mano išvykimą. Su ja juk jis pats ir visa Taryba sutiko. Aš buvau, priminiau jam, už tai, kad priešintis Maskvai, o pats su kitais, kad nesipriešinti. Tai kaip man būtų paties rolę vaidinti, kurios nemokėčiau? Kaip galėčiau daryti, kas prieš mano įsitikinimą? Taip kalbėdamas priminiau generolo Skučo bylą. Sakiau pirmininkui Merkiui: „Generolo iš-

„Varpų“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius su sūnumi Mindaugu pagerbia Lietuvos Respublikos Prezidentą Antano Smetonos ir Sofijos Smetonienės amžino poilsio vietoje. Clevelandas, 1989 m. birželio 23 d.

davimas bolševikams kris sunkia našta ant mūsų sąžinės“. Tada pirmininkas: „Aš jį su Povilaičiu išsiunčiau automobiliu į Žygaičius. Juodu lydi du pareigūnai. Pasienis arti. Lengva bus pabėgti“.

Pirmininkas man pasakė, kad su kažin kuo pasikalbėjęs, šiandien apie 16 val. lėktuvu atskrendąs iš Maskvos Kaunan Dekanozovas, Molotovo padėjėjas ar pavaduotojas. Toji žinia įvarė baimės ir nerimo. O ko jam čia reikia? Vadinasi, vykdė savo sumanymus Lietuvoje greitai spartumu. O kaip bus, jei tas nelauktas svečias užtiks mane dar Kaune ir, išlipęs iš lėktuvo, išmanys mane aplankyti? Tai savo baimės nepaslėpiau ir pirmininkui. Juk aš tapčiau to svečio belaisviu? „Tai niekis, – atsakė pirmininkas. – Ko jis čia eis?“ Dar yra laiko. Prašo neskubinti ir palaukti vakaro Kaune.

Neįtikino mane pirmininkas. Nutariau nebedelsti. O čia vis dar valiutos nėra. Šit pagaliau ateina Lietuvos Banko valdytojas p. Paknys vidutinio didumo lagaminu nešinas, išbaļęs, pageltęs. Lagaminas pridėtas svarų sterlingų, švedinių kronų ir dolerių. Gavau doleriais ir tik kelintą dalį to, kas pirma mano buvo sutarta su pirmininku. Bet ir ją gavęs džiaugiausi. Tiek to, kad tik nebedelsti. Skubotai dedant daiktus, kaip paskum pasirodė, daug kas, ką reikėjo įsidėti, buvo pamiršta.

Atsisveikinau su visais, kurie buvo Prezidentūroje. Visi buvo sielvarto prislėgti. Kelios mašinos paruoštos. Viena – sunkiasvorė – daiktams vežti, parūpinta apsaugos ministro. Išvažiavome, vieni per Panemunės, kiti per A. Vytauto tiltą. Sunkiasvorė su leitenantu Mikoliūnu paskum turėjo vykti. Buvo jau 4 val. popiet (16.40).

Nukelta į 5 psl.

* P. Žilinskio, Ministrų Tarybos reikalų vedėjo, tvirtinimu, buvę tebegrafuota Maskvai be jokių pastabų: Vyriausybė sutinka.

** P. Žilinskio, Ministrų Tarybos reikalų vedėjo, nuomone, tokia žinia atėjusi 10 val.

Vasaros parodos pamaryje

Astrida Petraitytė

Praėjo tie laikai, kad rašydavau nuodugnius reportažus iš Nidoje liepą vykstančio Thomo Manno festivalio. Pastaraisiais metais, nors ir nuvažiuoju, bet jau nebesistengiu visų renginių aprėpti, tad ir pretenzijos festivalio įspūdžiais dalintis išblėsusios. Tačiau dabar parūpsta ir „iššokti“ už festivalinės erdvės – štai vieną pusdienį paprastai skiriu Juodkrantei, o ten svarbiausias punktas – Pamario galerija. Tai Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus padalinys, kuriame vis naujos parodos surengiamos „kurortiniu“ sezonu. Dviejuose senosios pamario architektūros pastatėliuose paprastai ir pristatomi du menininkai (ar jų grupės), reprezentuojantys tradicinę, klasikinę dailę (tradicija nenuneigia šiuolaikiškumo, modernumo ir pan.) bei šiuolaikinį meną („šiuolaikiškumas“ kaip tradicinių ka-

Pamario galerija Nidoje

nonų laužymas).

Klasikai šikart atstovauja Šarūnas Leonavičius (g. 1960; puikiai žinomas ir jo tėvas Bronius Leonavičius, g. 1933). Algės Gudaitytės kurijoje parodoje „Daugiasluoksnis būties pasaulis“ dominuoja knygų iliustracijos, sakytume – interpretacijos; dailininkas, inspiruotas literatūros (ne vien grožinės) kūrinio, pateikia savą pasaulio, tam tikro jo segmento viziją. Pirmojoje salėje gretinami du paralelūs pasauliai – Kristijono Donelaičio „Metų“ ir Gintaro Beresnevičiaus „Lietuvių religija ir mitologija“ (tai aliejinė tapyba ant popieriaus). Donelaičio tema išplėtotą dar vienoje salėje. O mažesnėse erdvėse susipažįstame su Leonavičiaus ofortais, kurių dauguma taip pat turi savo pirminius įkvėpimo šaltinius – štai, pvz., miniatiūriniai darbeliai Senojo Testamento temomis. Galiausiai parodą užbaigia

Šarūno Leonavičiaus iliustracija

Audiovizualinis „Preilos projektas“.

A. Petraitytės nuotraukos

nedidelė erdvė, kurioje kabo, kaip skelbia žinia tarpduryje „Piešiniai Aido Marčėno knygai „Tuščia jo“ (2013), Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblijos „Senajam Testamentui“ (2007), įvairaus laikotarpio piešiniai laisva tema“. O čia jau sukirbėjo klausimas, priekaištingas, kuratori. Jei darbų Donelaičio ir Beresnevičiaus temomis sugretinimas vienoje erdvėje priverčia žiūrovą (ir žiūrovę mane) įdėmiau į juos pažvelgti, rasti vieno ir kito ciklo savitumus, tai čia nėra paprasta atsirinkti iš „bendro krepšio“ net ir tokius skirtingus „vaisius“ (šiandienos poezija ir XVII a. Biblija). Ir, prisipažinsiu, atsirinkinėti nemačiau prasmės, likdama prie nuostabos, kad parodos organizatorių nepasivarginta įvardinti kiekvieno darbelio, kaip turbūt būtų įprasta sostinės parodoje – ar kurortinė provincija nenusipelnė didesnių pastangų?..

Savo įvadiniam tekste kuratorė subtiliai pristato parodos autorių: „Menininko darbai – tai turtingi vizualūs pasakojimai, besiskleidžiantys tarp istorijos, mitologijos, religijos, literatūros ir siurrealistinės vaizduotės“ ir t. t.

Antrasis Pamario galerijos pastatėlis šiemet skirtas jaunoms menininkėms Ignei Narbutaitei ir Ievai Kotrynai Ski, pristatančioms audiovizualinį „Preilos projektą“. Tai dviejuose „ekranuose“ (ant dviejų paralelinių sienų) projektuojami vaizdai, kartais fotografijos, dažniau filmuota medžiaga, kartais su užrašais ant vaizdų, kartais su užkadriniu pasakojimu, ekrane pateikiant titrus anglų kalba. Tarp perpintų pasakojimo gijų, matyt, svarbiausia ir ryškiausia – istorinė, per jau irgi praeitimi tapusiais 1998 m. vykusį „lobio ieškojimą“ primenantį dar tolimesnius laikus – Antrojo pasaulinio karo pabaigą ir sklidusį gandą apie besitraukiančių nacių paskandintą Gintaro kambarį... Menininkės, regis, pasitelkdamos ir dokumentinius (tuometės televi-

zijos?) kadrus, įpindamos šiandienos vaizdus intriga užmezga... Paroda dedikuota Seneliams, nes autorių vaikystės „kurortiniai“ prisiminimai taip pat tapo įkvėpimo šaltiniu.

Šios parodos kuratorius – Paulius Andriuškevičius, tų talkininkų (grafikos dizaineris, garso dizaineris ir kt.) surašyta ir daugiau.

O visas Juodkrantės pamarys – skulptūrų „galerija“ po atviru dangumi; smagu ir įdomu nužingsniuoti krantine nuo Pamario galerijos iki Liudviko Rėzos kultūros centro, šalia kurio – skulptoriaus Arūno Sakalausko sukurtas Rėzos biustas.

Šikart prie pamario parodų temos natūraliai prigludo ir pora segmentų iš kompleksinės Thomo Manno festivalio programos (aprėpiančios koncertus, pranešimus, filmus, parodas).

Tradiciskai festivalio rėmuose surengiama paroda Virginijos ir Kazimiero Mizgirių Menininkų namuose. Dažniausiai pristatomi jauni autoriai, ne visad jų darbai patraukia akį, suvirpina širdį. Bet šikart nutiko taip – juvelyrės Aurelijos Šimkutės nedidelio formato pasidabruotos bronzos kūriniai, pristatomi parodoje „Žybsnis“, liudijo ir meninę kokybę, preciziką, ir glūdinčią paslaptį... Mizgirių Menininkų namų ekspozicijos salėje paslaptį (tarsi iš juodumos) „žybsėjo“ ir skulptūrėlės, ir „objek-

Nukelta į 5 psl.

Paminklinis biustas Liudvikui Rėzai (aut. – Arūnas Sakalauskas)

Skulptūrų galerija po atviru dangumi

Atkelta iš 4 psl.

tai“, ir kiek netradicinės formos juvelyrika. Šių namų šeimininkė Virginija Mizgirienė pristatė menininkės CV: 2007 m. baigusi juvelyrikos ir kalvystės mokslus Telšiuose (Vilniaus dailės akademijos filiale), magistro laipsnį įgijo Vilniaus dailės akademijoje, nuo 2012 m. Dailininkų sąjungos narė, dalyvauja parodose, yra kruopšti ir užsispyrusi... Šimkutė atskleidė atskiruose kūriniuose ir parodos visumoje koduotą žinią. Parodą specialiai rengusif festivaliui, kurio tema šiemet – Tikėjimas. Ji pasisakė, jog darbai atspindi ir jos patirtas krizes bei jų įveikimą. Štai ir dauguma juodos bronzos darbų vis užsibaigia blizgančiais pumpurėliais – vilties, tikėjimo, kad galiausiai viskas bus gerai, ženklais...

Pakalbinusi autorę patyriau, kad juvelyrika nėra tik „dekoratyvinė“ – papuošalai (auskarai, kolė ir kt.) ir skirti pasipuošimui.

O Kuršių nerijos istorijos muziejaus (Neringos muziejų padalinys Nidoje) vieną sieną Thomo Man-

no festivalio metu tradiciškai papuošia menininkų darbai. Dailininkės Vitos Zaman kūriniai šiemetėje parodoje „Rankos“ traukė akį jau dalyvaujant čia rengiamuose festivaliniuose skaitymuose – mat tapybą netikėtai papildė siuvinėjimai.

Liepos 16-ą įvyko parodos, kurioje eksponuojami Zaman 2021–2025 m. darbai, oficialus atidarymas, dalyvaujant autorei. Parodos kuratorė Gintautė Žemaitytė išangos žodyje priminė festivalio temą – Tikėjimas, pažymėdama, jog greta sakralumo, šis žodis žymi ir kasdienį tikėjimą/pasitikėjimą, kuris reiškiasi per veiksmą. Ir būtent *rankos* vaidina svarbų vaidmenį, jų atliekami darbai mus išlaiko Tikėjime... Ji pristatė parodos autorę, primindama, kad Zaman yra Londone įgijusi dailės ir meno istorijos bakalauro bei fotografijos magistro diplomus, minėjo gausias parodas, kuriose menininkės dalyvauta. Zaman žodis buvo trumpas, ji pasisakė siuvinėti pradėjusi Californijoje, ten gimę darbai yra šviesesni nei sukurtieji grįžus į Lietuvą, kur taip maža saulėtų dienų. O užimtos rankos jai suteikia galimybę *girdėti*... Kadangi ir gautuose lapeliuose, pristatančiuose menininkę, be nuorodos „g. 1976

Kaune“, išvardinti tik Londono mokslai ir personalinės bei grupinės parodos, intriga apie gyvenimo tarpinį Amerikoje (o ir visus kitus tarpsnius) liko kyboti. Gal ir prasminga bei simboliška: byloja darbai, už jų – paslaptis...

Aurelijos Šimkutės juvelyrika

Antano Smetonos atsiminimai

Atkelta iš 3 psl.

Nuo Kauno iki Kybartų. Sustoti ar nesustoti Marijampolėje? – susimąstėme važiuodami. Jei Dekanozovas atskrenda Kaunan, tai „nesprosta“, kaip rusai pasakytų. Sulauzę sutartį, mus apgavę, Maskvos valdovai čiups savo nužiūrėtą auką greičiau nei kas iš mūsų, tingiai nusiteikusių, mano ir save ramina. Kartą pasiryžę, jie staiga ardys visą Lietuvos tvarką. Pirmučiausia gal užims radiją, telefonus, telegrafus ir geležinkelius, kad sparčiau galėtų paralyžiuoti mūsų valstybės aparatą. Vadinasi, ne tik kelių dienų, ne tik vienos dienos, bet nė kelių valandų nereikia likti Marijampolėje. Jei važiuoti, tai jau važiuoti ligi pat pasienio ir ten, jei bus galima, stebėti Lietuvos įvykius. Nesustojome nė Marijampolėje, nė Vilkaviškyje, o drožime ligi Virbalio, o iš ten, pabuvę, arbatos pagėrę stotyje, atsidūrėme Kybartuose. Valdininkai ir šiaip gyventojai buvo ramūs, tik kiek nustebo, jog Prezidentas čia atsirado. Stotyje prie mūsų priėjo burmistras, gimnazijos direktorius ir dar keli vietos inteligentai. Jiems trumpai nupasakojome, kas atsitiko Kaune, kam ir kur važiuojame. Mums buvo pranešta, jog prieš valandą p. Turauskas niekur nesustodamas perėjęs sieną ir jau esąs Eitkūnuose. Ir saugai, mus lydėjusieji, p. p. Adamavičius ir Čiuoderis, pasiklausę aplinkui, ką žmonės kalba, išpėjo nieko nelaukiant važiuoti per sieną. Kaip matysime, jų atsargumo būta ne tuščio. Kybartiškiai mus drąsino, jog nesą ko skubėti, siūlė pernaktoti ir vakarienės pavalgyti gimnazijos rūmuose. O jau buvo tarp 20–21 val. Buvome labai nuvargę ir susigundėme.

Ir sunkiasvorio vežimo su mūsų daiktais (jis atsirado tik apie 1 val., lydimas leitenanto Mikoliūno) nebuvo dar atvažiavusio. Ir mano žmonos kelionė iš Užugirio Kiemo man labai rūpėjo. Juk galėjo kas ją

kur nors sutrukdyti. Ir ji atsirado apie 10 (22) val. Važiavusi per Kėdainius (ne per Ukmergę, kur galėjo atsirioglinti raudonosios armijos dalinys; ne per Jonavą, kur šalia buvo raudonosios armijos igulos), sukusi į Nemuną, pro Vilkiją ir ties Jurbarku keltu persikėlusį per Nemuną ir, Šakių apskrities viršininko lydimu, mus prisivijusi. Buvome visi jau krūvoje. Į tą laiką pataikė ir Musteikiai, generolas ir pulkininkas, ir teisingumo ministras Tamošaitis, – visi trys su šeimomis, visi trys ruošėsi anapus sienos eiti.

Valgėme vakarienę gimnazijos rūmuose ir svarstėme klausimą, nakvoti Kybartuose ar Eitkūnuose. Mat magėjo dar pabūti Kybartuose vieną dieną, kad būtų galima gauti žinių, kas darosi Kaune, be to, norėjau išsiimti iš Lietuvos Banko skyriaus pinigų. Su savimi turėjau pasiėmęs taupomųjų kasų knygelę savo sąskaitai (kelios dešimtys tūkstančių litų). Pinigai buvo reikalingi apsipirkti: šoferiai ir saugai neturėjo nė drabužių, nė baltinių pakeisti. Be to, Prezidentūros tarnautojai paliko neaprupinti, taigi ir jiems teks kiek pasiūsti.

Vakarienę valgėme tarp 9–10 (21–22) val.

Vis dar Kybartuose. Bevalgant vakarienę pirmininkas Merkys du kartus kalbino mane telefonu iš Kauno. Dusliu, leisgyvio žmogaus balsu prašė, melde mane grįžti. Pasidarė labai neramu, nusiminę žmonės reikalauja, kad grįžčiau. Abu kartus argumentuodamas atsakiau, kodėl man nedera grįžti. Vėl jam priminiau Ministrų Tarybos nuomonę, tikinau, jog mano buvimas Lietuvoje tik pažeistų jos garbę ir nieko gero jai neduotų. Nė aš, nė kas kitas dabar jau nebesustabdyt Maskvos pasukto rato. Pirmininko Merkio, rodos, neįtikinau. Jis vis tą pat kartojė be logiško ryšio. Paklaustas, iš kur kalba, atsakė: iš savo buto. Man susidarė išpuodis, kad jis pas save ne vienas, kad šalia būta kokio ragintojo. Gal klystu... Tarp 22 1.2 ir 23 val. kažkas pakvietė prie telefono generolą Musteikį. Pasirodo, Žilinskis (Ministrų Tarybos reikalų vedėjas) iš Kauno. Kalbėjęs irgi pritrikusiu balsu, prašydamas, kad Prezidentas grįžtų. Baigęs pasikalbėjimą generolas pasakė, jog nė minutės nereikia gaišti, tuojau pervaziuoti sieną. Mat kažkokia delegacija vykstanti į Kybartus parsivežti Prezidento.

Per sieną. Automobiliais slinkome link tilto per

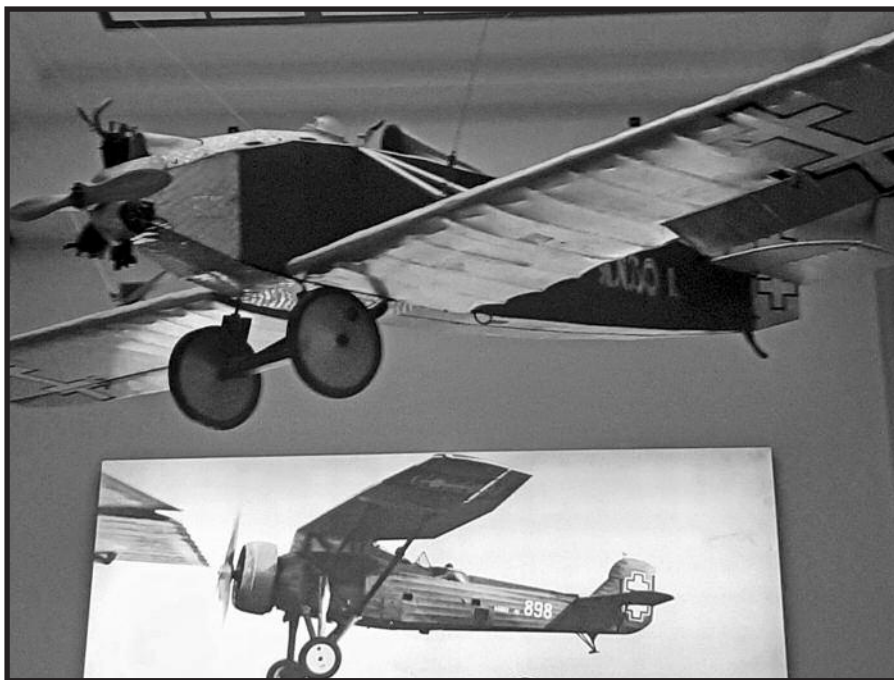
Širvintos upelį. Aš važiauvau su generolu Musteikiu apsaugos ministerijos mašina. Kiti sekė užpakalyje. Nors jau buvo truputį po 23 val., žmonių tačiau nemažai būriavosi pasienyje. Daugiausia būta šaulių. Privažiavome tiltą, – uždaryta, neleidžia. Generolas išlipo iš mašinos ir, priėjęs prie sargybos, pasakė: „Praleiskite Prezidentą“. O ši, atkišusi šautuvus, surikusi: „Stok!“ Sėdėdamas automobilyje matau švaistantis ginklais sargybą ir nesuprantu, kas darosi. Tik paskum susivokiau, jog generolo Musteikio prasiveržta anon pusėn. Tebesėdžiu savo vietoje ir stebiuosi, kam dvi žmogystos niurzgėdamos laiko į mano pusę atkištus šautuvus. Išlipau, – abu šautuvus į mane pasuko. Kieno tos žmogystos? Vokiečių ar lietuvių? Šautuvai į savo Prezidentą?! Labai klaiku pasidarė... Ieškau savųjų, dairausi ir negaliu surasti. Žmonės būriuodamiesi kalba, kažką aiškinasi. Šit ir Adamavičius su Čiuoderiu. Juodu patyrusiu va ką: vakar ir šiandien buvo įsakyta iš aukščiau baro viršininkui Žemaičiui leisti laisvai per sieną visus, kurie tik norės anon pusėn. O dabar, ar ne prieš pusvalandį, įsakyta priešingai: nieko nebeleisti. Atsiminiau Ministrų Tarybos nuomonę, jog reikia leisti iš savo krašto visus, kurie tik jaučia sau pavojų iš bolševikų. Dabar, matyt, ūmai kieno kitaip pasukta. Dėl Prezidento uždaryta siena ir kitiems. Vadinasi, Kaune valdžios aukštumoje nebesama atsparos bolševizmo galiai. Ministras pirmininkas ir jo bendradarbiai, matyt, visai suglebę ir save pametę. O kokie jie buvo optimistai, svarstant klausimą priešintis ar nesipriešinti! P. Bižauskas net vylėsi, jog, sutikus su Maskvos reikalavimais, galima bus viską sušvelninti!

Einu aš pats ieškoti Žemaičio, kuris prieš valandą taip patogiai su mumis kalbėjosi. Jo padėti surasti pasišovė vienas šaulys. Priename viršininko būstinę, beldžia šaulys į duris, – niekas neatsiliepia. Ir pro langą nematyti žiburio. Tamsu... Pasislėpta! Mano padėjėjas išnyko. Priena vienas kitas šaulys, kažką pažada – ir nebėra. Atrodė, lyg ir suklaidinti mane norėtų. Atsiminiau Žilinskio telefonu pranešimą: delegacija važiuojanti parsivežti Prezidento, – ir pamaniau – man trukdo, kad galėtų sučiupti. Reikia kitaip manytis, norint išvengti pasimatymo su delegacija.

Nukelta į 8 psl.

Antanas Gustaitis prieš pirmąjį ANBO-I skrydį 1925 metų liepos 14 d.

Lėktuvas ANBO-I vienintelis išliko iki mūsų dienų

Šimtas metų pirmajam lėktuvo ANBO skrydžiui

ALGIS VAŠKEVIČIUS

Liepos 14-ąją sukako lygiai 100 metų, kai į orą pakilo lėktuvų konstruktorius ir lakūno Antano Gustaičio sukonstruotas lėktuvas ANBO-I. Iki sovietų okupacijos pulkininkas A. Gustaitis, vėliau paskirtas Lietuvos kariuomenės Karo aviacijos viršininku, sukūrė devynis ANBO modelius, buvo pagaminta per 60 lėktuvų. Sovietai A. Gustaičio lėktuvus sunaikino, pats konstruktorius sušaudytas 1941-aisiais kalėjime Maskvoje. 2025-uosius Seimas paskelbė lėktuvo ANBO ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metais.

Iki mūsų dienų išliko vienintelis, pats pirmasis prieš 100 metų išbandytas ANBO lėktuvas. Jis eksponuojamas Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Varomas trijų cilindrų 30 AG prancūziško variklio „Anzani“ lėktuvas pasiekė 143 km/val. greitį, galėjo atlikti paprastas aukštojo pilotažo figūras. Antanui Gustaičiui sukūrus daugiau lėktuvų ANBO, pirmasis jo kūrinys pervadintas į ANBO-I.

Sukakties proga čia atidaryta paroda „ANBO I(00)“. Yra žinoma, kad šio lėktuvo variklį A. Gustaitis pirko Anglijoje už savo sutaupytas lėšas, o lėktuvus jis konstravo savo laisvalaikiu. 1926 metais šį lėktuvą nupirko Lietuvos karo aviacija, o 1935 metais jis buvo perduotas į Karo muziejų.

Pasak naujosios parodos rengėjų, karo aviacija tarp dviejų pasaulinių karų buvo viena moder-

Prisiminimais dalijosi prof. Vytautas Landsbergis

niausių kariuomenės sričių, kuri turėjo žvalgybinių, mokomųjų lėktuvų, bombonešių ir puikių dangų pamilusių lakūnų. Tai ir Steponas Darius bei Stasys Girėnas su „Lituanica“, taip pat Feliksas Vaitkus su „Lituanica 2“, po to surengta ANBO lėktuvų eskadrilė per Europą.

Apie naująją Lietuvos aviacijos pasiekimą 1925 m. žurnalo „Kardas“ Nr. 13 buvo rašoma:

„Aeroplano liemuo padarytas iš plonų plieninių vamzdelių ir aptrauktas audeklu. Sparnai iš medžio, taip pat aptraukti audeklu. Konstrukcija yra tiek stipri, kad išlaiko ore visas figūras, k.a., mirties kilpą ir t.t. Labai charakteringai yra padaryta važiuoklės amortizacija; riedenant žeme arba tupiant ji tiek suminkština aparato trankymą, kad daro patį riedėnimą žeme panašiu į automobiliaus važiavimą.

Palyginus šį aparatą su panašiais aeroplanėliais, konstruotais užsieniuose (ypač daug panašių aparatų konstruojama paskutiniu laiku Vokietijoje ir Anglijoje), šis tipas galima laikyti ypatingai nusisekęs, nes konstruktorius čia buvo ne tik į sportišką jo vertę, bet ir į praktišką pritaikomumą. Turint galvoje neperbraugiausią jo kainą, nevienas pabėjos, kas verčiau įsigyti: motociklas ar toks aparatėlis.

Čia pravartu pažymėti, kad šio aparatėlio konstruktorius vyr. lttn. Gustaitis nėra baigęs kurio nors specialaus statybos mokslo (tiesa, buvęs Rusijoje Petrapilio Kelių Instituto studentas). Aviacijos srityje yra savo jėgomis ir pasiryžimu išsispécializavęs, betar naudamas mūsų aviacijoje nuo pat pirmųjų dienų.

Reikia pabrėžti, kad pastatymas buvo surištas su dideliais sunkumais. Mūsų technikos pramonė yra silpna, nes nėra nei įrengtų dirbtuvių, nei aerodi-

naminių ir kitų laboratorijų, kur būtų galima tiksliai patikrinti konstruktoriaus idėjos tobulumą. Tą idėją sklandžiai įvykinti apsunkina taip pat specialistų darbininkų stoka. Ypač šios sąlygose yra be galo keblu statyti tokių tikslų įtaisą kaip aeroplaną. Visas vyr. lttn. Gustaičio aparato statymo darbas buvo atliekamas paprasčiausiais įrankiais, nuolat prižiūrint pačiam konstruktoriui“.

Atidarydama parodą Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorė Rita Malinauskienė sakė, jog muziejus labai didžiuojasi turėdamas tokią vertingą eksponatą, kurį darbuotojai vadina „anbuku“. Ji padėkojo visiems, kurie padėjo parengti šią parodą ir džiaugėsi bendradarbiavimo su Lietuvos karinėmis oro pajėgomis.

Karinių oro pajėgų vadas pulkininkas Antanas Matutis pabrėžė simbolinę parodos, kuria pagerbiamas pirmasis orlaivis su Lietuvos kariuomenės skiriamaisiais ženklais ir jo serijinės gamybos pradžia, svarbą. „Antanas Gustaitis buvo labai kūrybingas ir genialus, jo dėka iki 1940 m. Lietuva turėjo 117 lėktuvų, iš kurių pusė buvo ANBO serijos, pagaminti Lietuvoje. Dabartinės Karinės oro pajėgos taip pat mokosi iš savo pirmtakų ir kūrybinių procesų, kad tobulėdamos išvengtų praeities klaidų“, – pabrėžė jis.

Į renginį atvyko ir profesorius Vytautas Landsbergis, kuris pasidalino savo prisiminimais apie Antaną Gustaitį. Pastarasis buvo profesoriaus brolio

Nukelta į 7 psl.

Parodoje – nemažai asmeninių Antano Gustaičio daiktų.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

HALL SIROWITZ

EILĖRAŠČIAI

Amerikiečių poetas **Hal Sirowitz** – vienas ryškiausių šiuolaikinės ironijos meistrų. Jo balse girdime švelniai kandų arba naivų stebėtoją. Poeto eilėraščiai – tarsi mažos scenos, kasdienybės skečiai, kuriuose kalba motina, kartais mylimoji, o dažniausiai – pats autorius, pasimetęs tarp prievolių ir netesėtų pažadų.

Gimęs 1949 m. New Yorke, Hal Sirowitz tapo žinomas per „Nuyorican Poets Cafe“ – New York Spoken Word judėjimą. Jo populiarumą išaugino pirmoji knyga *Mother Said* (1996), kuri tapo kultine dėl savo išskirtinio tono – švelniai neurotiško, komiškai rimto ir paradoksaliai išmintingo.

Sirowitz poezija kalba apie tai, ką reiškia būti žmogumi tarp kitų – ypač šeimos narių, partnerių, nepažįstamųjų. Tai poezija apie trapius ryšius, kuriuos mezgame ir bandome išsaugoti, nepaisant nesusipratimų, skirtingų lūkesčių ar tingulio.

Ši publikacija pristato atrinktus H. Sirowitz eilėraščius, kviečiančius ne vien nusišypsoti, bet ir susimąstyti apie kasdienybės groteską, švelnumą ir ilgesį, slypintį už paprastų žodžių.

Miego pozos

Lolai Haskins

Štai kaip mes miegam:
Ant nugaros, pagalvės ant krūtinės, sunkios kaip purvas.
Ant kurio nors šono – tarsi liūdni šaukštai.
Susigūžę, sulenktais keliais, sukryžiuotom rankom.
Išsiskleidę – tarsi plačiai šaknis išleidę lotosai.
Ajovoje – ant atvirukų su Havajų vaizdais, milžiniškos baltos gėlės mėlyname fone.
Niujorke – ant juodo satino.
Kinijoje – ant šiaudų.
Štai kaip ateina mūsų sapnai:
kaip įkaitę geltoni taksi.
kaip netikėtas garų srautas– mes, buvę puodais ant viryklės,
žiūrėję tik į savo dangčius.
Kaip nepageidaujami vabzdžiai, nusileidę mums ant liežuvio.
O tu – kirpėjau, buhalterį, šiuurkščiaranki krabų gaudyklių traukėjau,
tu, manantis, kad poezija buvo tik mokyklos klaida,
tu, tikintis, kad niekada neturėjai jokios lakios minties, –
tiesiog atsigulk.

Mano terapeutas sako

Jei laikysi pyktį savyje,
jis pavirs į nuodus
ir grauš tavo iš vidaus.
Tarsi išgertum akumulatoriaus rūgštis.
Gal ir nenumirsi iškart,
bet vieną dieną – tikrai.
Turi išmokti
kalbėti, ką galvoji.
Paklausiau: o jei žmonės
nenori girdėti, ką turiu pasakyti?

Algimanto Kezio nuotr.

Pokalbis tarp reklamų

Atrodo, reklamos vis ilgėja,
– sako tėvas, – o laidos trumpėja.
Štai jau ketvirta iš eilės. Ar jie
nesupranta, kad mūsų kantrybė ribota,
ir mes pasiruošę išjungti televizorių,
jei jie ir toliau taip mus išnaudos?
Aš jį jau dabar išjungčiau,
jei tu jo nežiūrėtum. Vienintelė priežastis,
dėl kurios pats žiūriu, —
tai kad galėtume pasikalbėti.
Televizorius suteikia dingstį būti kartu.
Antraip lindėtume skirtinguose kambariuose.
Nepyk, kad užsipuolu tas reklamas,
kurios mums leidžia kalbėtis,
bet apie ką daugiau – jei ne apie jas?

Apie knygų skolinimą

Tu visada duodi, – pasakė mano terapeutė. –
Turi išmokti imti. Kaskart,
kai susitinki moterį, pirmas dalykas,
kurį padarai – paskolini jai savo knygas.
Manai, kad ji turės tave vėl pamatyti,
kad galėtų jas gražinti.
Bet kas nutinka – ji neturi laiko jų skaityti
ir bijo, kad susitikus vėl
tu tikėsis apie jas kalbėtis
ir norėsi paskolinti dar daugiau.
– Tai jau jų problema, – atsakė jis.

Krintančio medžio garsas

Tavo motina vis skundžiasi, kad knarkiu,
– sakė tėvas, – bet pamiršta paminėti,
kaip vidury nakties mane pažadindavo
saliero traškesys, kai ji kramtydavo.
Iš pradžių pamanydavau, kad medis
nuvirto ant namo. Bemaž iššokdavau iš lovos,
tačiau pamatęs ją graužiant salierą,
suprasdavau – esu saugus.
Traškesiai griaužiant krekerius – ne ką tyliau.
Garsas toks lyg pjūklas rėžtų per medį.
Mano knarkimas – tai savigny –
jis užgožia visus kitus garsus.

Kodėl nebėra stebuklų

Dievas anksčiau darydavo stebuklus,
– sakė tėvas, – bet šiandien, jei jis
uždegtų krūmą kaip Mozei,
atvažiuotų gaisrininkai ir užgesintų.
Laikraščiai atsiųstų fotografus.
Prasidėtų tyrimas.
Pasiūlytų atlygį –
padėk surasti padegėją.
būtų apkaltintas nekaltas žmogus.
Dievui ir taip užtenka tikinčiųjų.
Kam jam dar visa ta sumaištis
dėl dar kelių papildomų?

Vertė **Julius Keleras**

Atkelta iš 6 psl.

Gabrieliaus Landsbergio krikšto tėvas, o brolių tėvas architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis artimai bendravo su A. Gustaičiu.

„Landsbergiai ir Gustaičiai labai daug draugavo, buvo artimos šeimos. Antanas Gustaitis, kas žino jo biografiją, vedė kito lakūno Vytauto Jablonskio žmoną Bronę, kuri tapo Brone Gustaitiene. Mums, vaikams, ji buvo teta Bronė. Vytautas Jablonskis buvo mūsų tikras dėdė, mano mamos Onos Landsbergienės brolis.

Jis taip pat buvo aviatorius, taip pat dalyvavo Nepriklausomybės karuose, ten sužeistas, paskui išėjo į atsargą ir buvo kariuomenės fotografas. Vytautas Jablonskis ankstesnėje santuokoje nebuvo laimingas, o Kauno ligoninėje Bronė Jablonskienė slaugydama susipažino ir išimylėjo lakūną Antaną Gustaitį. Ir Antanas išimylėjo Bronę. Tada buvo šiek tiek kitokie laikai negu dabar“, – pasakojo profesorius.

Pasak profesoriaus, vaikystėje jam teko lošti šachmatais su A. Gustaičiu, kuris buvo geras šachmatininkas, bet ir būsimam profesoriui neblogai sekdavosi žaisti, tuo stebėdavosi net jo tėvas architektas. Tarp parodos eksponatų galima pamatyti ir šachmatų lentą su figūromis, čia pristatytas ir kitas lėktuvų konstruktoriaus pomėgis – mandolina, kuria jis labai mėgdavo groti.

„Antanas Gustaitis buvo kažkada apie 1930-uosius metus Lietuvos šachmatų čempionas. Tai buvo tikrai labai talentingas žmogus, ir lakūnas, ir inžinierius, Lietuvos oro kariuomenės vadas, paskui brigados genero-

las, ir buvo šachmatininkas. Tėvas man pasakodavo įvairių dalykų ir apie lakūnus, ir apie Antaną Gustaitį. Jis turėjo ir kitų aistrų, buvo aistringas automobilistas, ne vieną kartą patyręs įvairias avarijas, bet, Dievui padedant, likęs gyvas“, – prisiminė prof. V. Landsbergis.

Profesorius išsklaidė ir paplitusį mitą, jog pavadinimas ANBO reiškia „Antanas Nori Būti Ore“, teigdamas, jog tai pirmosios lakūno ir jo žmonos vardų raidės.

Parodos kuratorė Justina Nenortaitė teigė, kad specialistų komanda parodai sukūrė stilizuotą aviacijos lėktuvo angarą, kuriame galima išvysti sustabdytą istoriją. Ta istorija sustabdyta ties 1925 metų liepos 14 diena. Visi pasakojimai, eksponatai būtent ir primena šią dieną. Čia eksponuojami ne tik A. Gustaičio asmeniniai daiktai, bet ir jo asmenybę atspindintys daiktai, pasakojantys istoriją iki tos lemtingos ir labai prasmingos dienos Lietuvai.

Lankytojai gali pamatyti įdomų archyvinių nuotraukų albumą, nes pirmasis ANBO I skrydis buvo kruopščiai dokumentuojamas, padaryta daug nuotraukų. Čia ir A. Gustaičio aviacinės pirštinės, jo vizitinė kortelė, minėti šachmatai ir mandolina. Pirmųjų lankytojų dėmesį iš karto patraukė pirmųjų ANBO lėktuvų modeliukai, pasižymėjimo ženklai, įrankiai.

Lankytojai kviečiami ne tik aplankyti parodą, kuri Karo muziejuje veiks visus metus, bet ir da-

lyvauti edukacinėje programoje „Dangaus sargyboje“. Vyks susitikimai su Karinių oro pajėgų kariais ir bus galimybė daugiau sužinoti apie jų specialybes ir kasdienybę.

Antano Smetonos atsiminimai

Atkelta iš 5 psl.

Brendame per Širvintos upelį. Žmonės vaikščiojo patamsyje, pusbal-siai kalbėjo ir kažko laukė. Šit ir mano sūnus, priėjęs pasakė radęs vieną jau-ną policininką, kuris žadėjęs pervesti anon pusėn. Sūnus liko, grįžo į mūsų automobilį. Juk svarbiausia, kad Pre-zidentas nebūtų sulaikytas, o kitiems gal pavyks paskum, jei ne per tiltą, tai kitaip pereiti sieną.

Gerasis policininkas vedė mane, pulkininką Žukaitį, Adamavičių ir Čiuoderį atgal nuo tilto viena gatve, pa-skum skersgatviais, pasuko vėl kaip ir atgal, vedė palei visokius namus. Pa-galiau šalia mūsų atsirado apysenis vy-ras (rodos, p. Misiukevičius), buvęs va-karienės metu, jau vienmarškinis, be-siruošęs miegoti. Jis ėjo su mumis ro-dydamas taką, pro savo namus, kur gy-veno. Priėjome upelį. Atsisveikinę su savo geradariais, padėkojome jiems už tą didžią paslaugą, nusiavėme kojas ir perbridome siaurą, negilų upelį. Apsiaavę žingsniavome Eitkūnų stoties linkui.

Eitkūnuose. Ėjome visi keturi upe-lio krantais, palei sieną ir tiltą. Juk tik keli žingsniai teskyrė mus nuo palik-tosios Lietuvos. Ką dabar veikia mū-siškiai? Pavyks ar nepavyks jiems praeiti sieną? O gal jau ir ketintoji de-legacija Kybartuose? Ką rasime Eit-kūnuose? Taip mąstydami dūlinome ta-kais ir takeliais ir atsidūrėme stotyje. Buvo jau po 12 nakties. Vadinas, bir-želio 16 d. pradžia. Čia radome besė-dinčius generolą ir pulkininką Mus-teikius su žmonomis ir dukrelėmis. Ir jų, mat, išskyrus generolą, pereita per žaliają sieną. Viskas būtų gerai, tik jų daiktai palikę Kybartuose. Kaip juos iš ten gauti?

Netrukus jaunas vokietis karinin-kas, rodos, vyr. leitenantas, mus pasi-tiko ir pranešė, jog tuojau ateisias jo viršininkas ir pasakysias, kas mums ži-notina. Kiek palaukus, tikrai jis atėjo ir pasisakė esąs Doktor Greefe. Man-dagiai prakalbinęs, pareiškė negalįs, deja, dabar pasakyti, ar mums būsią leista pasilikti Vokietijoje. Paklausias Berlyno vyriausybę ir duosias atsakymą tik rytmetį.

Labai nusiminėme tokią žinią gavę. Ką reikės daryti, jei Vokietijos vy-riausybė neleis mums gyventi savo žemėje? Kodėl abejoja mus priimti? Juk yra mūsų (tegu ir ne visų) pasai, vieni vizuoti, kiti nevizuoti Kaune, Vokietijos pasiuntinybėje? Truputį keista! Jei grįztume Lietuvon, Maskvos valdovai, kurie dabar ten šeiminin-kauja, tikrai mūsų, kaip pabėgėlių, nepasigailėtų. Sunku būtų gauti mums leidimus ir į kurį nors neutralų kraš-tą patekti. Tokių ir kitokių minčių buvome varginami.

Pasikalbėjimai su įgaliotuoju mi-nistru Škirpa ir su delegacija. Man-dagusis karininkas pasiūlė mums kiek pamiegoti, kol ateis iš Berlyno atsa-kymas. Nuvedė mus su pulkininku Žukaičiu į šokių tokį viešbutį (geresnio nėra Eitkūnuose), kiek toliau nuo sto-ties. Mums parodytame kambaryje at-siguliau lovon, o pulkininkas ant ka-napos. Nors labai norėjosi miego, nes kelias naktis iš eilės nemiegoje, tačiau negalėjome užmigti, o tik vartėmės, ko-sėjome prisirūkę ir snaudėme. Rodos, niekuomet gyvenime nėra buvę taip liūdna, kaip dabar. Šit mes pabėgė-

liai, palikę savo kraštą, taip sparčiai žengusį vis didesnėn gerovėn! Dabar jį apspito grobuonys, gal žudys... Ir ką iš jo padarys? Ar grįšime kada ir kokiį jį rasime? O ir mūsų pačių likimas bai-si mįslė. Kuo versimės, kuo gyvensime? Dar blogiau gal tiems, kurie paliko. Iš-naikins, išžudys mūsų priaugusią švie-suomenę, suvedžios, sugadins mūsų jaunimą. Taip kamuojamiems sunku užmigti.

Jau išaušus, rodos, apie 4 val. pa-sibeldė į duris karininkas ir pranešė, jog delegacija iš Kauno norinti maty-ti Prezidentą ir su juo kalbėti. Ar pri-imsias? Sutikau. Vadinas, jos neiš-vengiau. Tik čia jau kita kalba, čia ne-bus taip, kaip buvo ant tilto. Pulki-ninkas Žukaitis pasakė, kad tegu de-legacija palaukia. Dabar Prezidentas turi bent kiek pasilsėti. Truputį luk-terėjus, gal už 15 minučių, vėl pranešė karininkas, jog iš Berlyno įgaliotasis ministras Škirpa norįs kalbėti su Pre-zidentu. Išlindęs iš lovos, užsimetęs ap-siaustą, skubinu prie telefono. Mi-nistras Škirpa kalbėjo lietuviškai. Jis tikino mane grįžti Kaunan. Man pa-aiškinus, jog su ministro pirmininko ir Ministrų Tarybos žinia taip darau, kaip buvo sutarta, Škirpa atsakė, jog teisės atžvilgiu mano ne viskas tvar-koje palikta, jog, rodos, trūksta parašo po kai kuriais dokumentais. Aš, esą, ne-pasirašęs Ministrų Tarybos posėdžio protokolo. Išsiaiškinome ir tą dalyką. Pridūriau: „Jei tik būtų reikalinga man kur nors pasirašyti, kaip įstaty-mai reikalauja, tegu Kaunas atsiuncia tekstą, o aš jau žinosiu, kur reikia ar nereikia pasirašyti. Ministrą pirmi-ninką raštu įgaliojau eiti prezidento pa-reigas, kaip Konstitucija reikalauja, tai-gi jis dabar mane Lietuvoje atstovauja. Vadinas, viskas tvarkoje“. Ar vienas kitą visiškai supratome, – negaliu tvir-tinti. Gal kai kur būsiu ir paklydęs, jo mintis perduodamas.

Pasikalbėjus pamaniau, ar nebus reikalingas mano parašas tiems trims Maskvos reikalavimams, su kuriais nesutikau? Tegu juos pasirašo tie, ku-rie sutiko, jei turi drąsos.

Apie 6 val. išiprašė mudviejų su pulkininku Žukaičiu viešbučio kam-barin delegacija: ministras Galva-nauskas, generolas Tallat-Kelpša ir juodu lydėjęs baro viršininkas Žemai-tis. Pasisakė atvykę prašyti manęs, kad grįžčiau Kaunan. Pradėjus man dėstyti argumentaciją, jog niekuo ne-galėčiau padėti prieš Maskvos bolše-vikų antplūdį, įėjo kambarin mano sūnus, jau perėjęs, pasirodo, per tiltą, ir kreipėsi į mane, jog neverta, esą, kal-bėti su žmonėmis, nenorėjusiais jo ir kitų (manųjų) išleisti per sieną. Iš Ky-bartų neleidę nė automobilių, nė mūsų daiktų pervežti. Ir kai pagaliau buvę leista, tai vis dėlto sulaikę automobi-lius ir iš sunkiasvorio išmetė ant tilto mūsų daiktus. Tik gerieji žmonės pa-dėję juos surinkti ir atgabenti į Eitkū-nus. Šauliai šiaip ir taip žeminę Pre-zidentą, o jų vadas pulkininkas Sala-džius, šalia stovėdamas, tylėjęs. Liūd-na buvo klausytis tokio pasakojimo. Jo-kios pagarbos Prezidentui nebėlikę Kybartuose! Tai jau bolševikai. Su-stabdžiau sūnų, kad toliau nebesi-karščiuotų ir vėl kalbėjausi su dele-gacija. Aiškinau jai, jog klysta tie, ku-rie tikisi, kad Maskvos valdovai skai-tysis su Lietuvos Prezidentu. Delega-cija mėgino mane tikinti, esą, mano su-grįžimas nuramintų visuomenę. Vieną kitą valandą, sakiau, gal nuramintų,

bet netrukus ji įsitikintų, jog Prezi-dentas bejėgis prieš Maskvos smurtą. Bolševikai jį verste verstų rašytis po aktais, naikinančiais Lietuvos nepri-klausomybę ir daryti kitus žygius, priešingus mūsų Konstitucijai. Pa-klaustas, kaip dabar Kaune, p. Galva-nauskas atsakė, jog gyvenimas ten esąs visai normalus. Jam pritarė ir ge-nerolas Tallat-Kelpša. Aš paabejojau, ar tikrai taip yra. Pabrėžtinai priminiau delegacijai, jog darau taip, kaip buvo sutarta su Ministrų Taryba. Man sun-ku suprasti, kas tą susitarimą galėjo pakeisti. Aš buvau už tai, kad ginklu priešintumės smurtui, bet savo nusi-statymą negalėjau įvykdyti, dėl to man nieko kito neliko, kaip pasišalinti iš Lietuvos. Taigi negaliu grįžti Kaunan. Mačiau, jog tie žmonės, ypatingai ge-nerolas Tallat-Kelpša, negalėjo su-prasti, kodėl aš taip labai užsispyręs. Mat, kaip žinome, ministras Galva-nauskas nebuvo, nedalyvavo Ministrų Tarybos birželio 15 d. posėdyje, tai gal ir dėl to neįsivaizdavo, jog Prezidentui nederą likti Lietuvoje, kada jai kerta-mas mirtinas smūgis. Kažkas pasirodė neaišku per mano dialogą su delega-cija. Man pasirodė, kad ji buvo atsiųs-ta kai kam smarkiai spustelėjus mi-nistrą pirmininką. Baigdamas jai pa-sakiau, jog negrįšiu Kaunan. Labai nusiminę visi trys atsisveikinę išėjo. Man jų buvo gaila, kad nesupranta su-sidariusios Lietuvoje būklės.

Beje, dar, va, kas įdomu. Pakilus eiti iš kambario generolui Tallat-Kelp-šai ir ministrui Galvanauskui, pa-klausiau baro viršininką Žemaitį, ko-dėl prieš vakarienę Kybartuose sakė, jog tegul visi, kurie nori, eina per sie-ną, o paskui ją uždarė. Iš kur tokia stai-gi atmaina? Uždarė sieną dargi Prezi-dentui, turinčiam vizuotą pasą? Apsi-dairęs aplinkui, lyg bijodamas, kad jo žodžių kas neišgirstų, susijaudinęs at-sakė: „Ir aš pats nežinau, iš kur. Pirma buvo man sakyta leisti per sieną visus, o šit vėlai vakare įsakyta nieko neleisti. Man buvo prigrasyta, jog galva atsa-kysiu, jei to antrojo įsakymo nepa-klausysiu. Taigi, atleiskite!“

Ir vėl ta pati delegacija prašosi pas mane tarp 8–9 val. Sutikau priim-ti. Dabar kalbėjomės jau restorane, kur manieji, atvykę iš Kybartų, dali-nasi savo išpūdžiais, gautais jau man perbridus per upelį. Susėdus prie sta-liuko, delegacija leisti męgina, beveik tais pačiais žodžiais, perkalbėti mane, kad grįžčiau Kaunan. Ta pati ir mano ar-gumentacija, kad man nėra ko grįžti. Pridūriau esąs tiek suvargęs, tiek daug naktų nemiegojęs, kad esu visai pa-liegęs, beveik ligonis. Keturiolikti me-tai nesu turėjęs atostogų. Man būtinai reikia poilsio. Tačiau nesiilsėčiau, jei galėčiau toje didžioje Lietuvos nelai-mėje ką padėti. Reikia manim tikėti, kaip esu pasakęs, jog mano buvimas Lietuvoje dabar jai daugiau pakenktų, nekaip padėtų. Juk mane leisgyvį nau-dotų negarbingiems dalykams. Užuo-t pasidavę išgaščiui, pasikalbėkite, kodėl Prezidentas išvyko atostogų. Dirbkite, kol galima, o kai nebebus galima, tai ži-nokite patys, kas jums reikia daryti. Tallat-Kelpša vis dėlto, lyg prisispyręs, lyg į širdį įgeltas, dar sykį paklausė, ar aš grįšias, ar ne. Atsakiau: „Ne!“ Ma-tyt, jokie mano argumentai jo nepa-veikė. Galvanauskas man priminė, jog kalbama apie naujo prezidento pasta-tymą, jei negrįžčiau. Atsakiau: „Ligi esamasis nėra atsisakęs (o jis nėra at-sisakęs, tai žino ir Ministrų Taryba), tol naujo statymas būtų priešingas mūsų Konstitucijai“.

Taip ir baigėsi veltui Kauno de-legacijos ryžtas parsivežti Preziden-tą.

Palanki mums žinia iš Berlyno. Sielojomės, nerimome šiaip ir taip spėliodami, laukėme žinios, ar bus mums leista gyventi Vokietijoje. Apie 12 val. karininkas surašė iš mūsų ži-nias, kurios reikalingos pasams. Kurie turėjo pasus, iš tų jie buvo jo paimti ir mums pranešta, jog sprendimą, kas mums lemta, pasakysias jo viršininkas. Kiek palaukus, viršininkas, Doktor Greefe, pranešė, jog mums leista pasi-likti Vokietijoje. „O dabar, – pridūrė, – prašau be palydovo nevaikščioti oran“. Beje, surašius iš mūsų žinias, valdi-ninkas fotografas paprašė mano ir ge-nerolo Musteikio leidimo atvaizdams nuimti. Žinoma, linkerėję galvomis, sutikome. Fotografavo mudu paskirai ir šalimais sėdinčius. Paklaustas, bene spaudai fotografijos, valdininkas at-sakė: „Ne, tik atsiminti“.

Karaliaučiu. Kas toliau? Važiuo-ti Karaliaučiu. Jau ir geriausiam viešbutyje mums vieta numatyta. Džiaugėmės, jog teigiama išspręstas taip sunkiai mus varginęs klausimas. Doktor Greefe pakvietė mus iš resto-rano stotin. Ten, esą, galima gauti ge-resnių pietų. Pavalgę leidžiamės ke-lionėn. Visiems paruošti automobi-liai, ir tik pulkininkui Musteikiui buvo skirta vykti traukiniu su mūsų bagažu. Traukinys išeisias apie pa-vakarį. Kai automobiliai buvo paduo-ti ir kai sėdome važiuoti, vėl mus fo-tografavo ar filmavo. Važiuojam! Mus lydi du karininkai ir pats Doktor Gree-fe. Lygūs, puikūs, meksfaltuoti, ne-dulką Rytų Prūsų keliai, greitai rieda mašinos Karaliaučiaus linkui. Mus gaivina gražių, gerai įdirbtų, derlingų laukų reginiai. Siūbuoja, linguoja be-bręstą rugiai, banguoja kviečiai ir be-žaliuojąs vasarojus. Tokia kelionė būtų poilsis, jei ne Lietuvos sielvartas. Prie-šakiniam automobiliui, kuriuo važia-vo karininkai, atsitiko avarija: padan-ga sprogo. Sugaišome 15–20 minučių, kol buvo pataisyta. Šit jau ir Kara-liaučius, ir mums skirtasis viešbu-tis, kelionė truko dvi valandas su vir-šum.

Sustojus viešbutyje ir kiek apsi-tvarkius, Doktor Greefe mums pareiškė, jog mūsų laisvė „*vorläufig eiges-chreankt*“. Mes galį matytis tik su Ge-neraliniu konsulu Dimša, o su bet kuo kitu – ne. Ir miestan galime išeiti tik su palydovu, su „Verbindunsoffizier“. Ne-valia ir laiškų rašyti, nebent su kont-rolės žinia. Žinia, ne namie esame, ne Kaune. Bet ir Kaune kažin kaip dabar yra. Gal ir ten ministrai be palydovų nevaikščioja?

Iš Karaliaučiaus į Mozūrų ežerus. Paklausti Doktor Greefe, kur verčiau norėtume gyventi, mieste ar kaime, pa-sisakėme už kaimą. Taigi, išbuvę Ka-raliaučiuje dvi dienas, nakvojė dvi naktis, birželio 18 d. tarp 3–4 val. (ant-radienį) automobiliais važiuojame Mo-zūrų ežerų linkui. Pradžioje lygūs ir derlingi, toliau – kalvoti, smėlingi, bet tvarkingai įdirbti laukai. Vis dideli ūkiai, mažų nematyti. Važiovome apie dvi valandas ir apie 6 val. atsidūrėme Šventaičio (Schvenzait) kurorte – Jä-gerhöhe, 4 km nuo Angenburgo mies-to. Tylūs ir liūdni gyvename, sieloda-miesi savo Tėvynės būtimi.

Šventaičio ežero krantas.

Prezidento A. Smetonos atsimini-mai, kaip jis pats vėliau yra pareiškęs, buvo skirti tik atpasakoti įvykiams pa-skutinėmis Lietuvos nepriklausomy-bės valandomis. Gilesnį Lietuvos ne-laimės vertinimą yra palikęs kituose savo rankraščiuose.